

Edukacja w środowisku przyrodniczym (Outdoor Education) Wskazówki wynikające z przeglądu teorii i badań

Najważniejsze doświadczenia zorganizowanej edukacji w środowisku naturalnym (outdoor education) mają kraje Europy Północnej i niektóre kraje anglojęzyczne. Nic dziwnego, że to właśnie tutaj powstało wiele placówek badawczych i różne opracowania na temat tej szczególnej organizacji edukacji dzieci. Przykładem może być Centre for Environmental and Outdoor Education (Linköping University, Szwecja) oraz European Institute for Outdoor Adventure Education and Experiential Learning na Uniwersytecie w Edynburgu w Szkocji. W ostatnich latach także we Włoszech, na Uniwersytecie Bolońskim i w niektórych szkołach regionu Emilia Romana (zwłaszcza w prowincji Modena) wykształciła się grupa z dość bogatą literaturą naukową, rozpowszechnioną edukacją i akcjami popularyzatorskimi skierowanymi do edukatorów i nauczycieli¹, z których wynika, że **w dzisiejszych czasach edukacja na świeżym powietrzu jest koniecznością. W jakiś sposób przedszkola i szkoły muszą nadrobić braki, jakie tworzy nowoczesny styl życia.**

Różne badania dowodzą bowiem, że ilość czasu w przyrodzie, jaki spędzają obecnie dzieci jest drastycznie mniejsza niż kilkadziesiąt lat temu. Poniżej wyniki badań nad zmianami relacji z naturą przeprowadzone w 2009 r. przez Natural England on Childhood and Nature:

Miejsce zabaw	Dzieci 30–40 lat temu	Dzieci teraz
Lasy	46%	10%
Łąki/pola	42%	9%
Woda	25%	7%
Ulice	75%	40%

To samo badanie wykazało, że 81% dzieci chce bawić się więcej na zewnątrz, a 85% rodziców chce na to pozwolić, ponieważ pamiętają, jak dużo wolności mieli oni sami jako dzieci. Powstrzymują ich jednak obawy o bezpieczeństwo dzieci². Analiza wyników badań nasuwa podstawowe pytanie o przyszłość i funkcjonowanie następnych pokoleń. Brak relacji ze środowiskiem, w którym wzrastamy może dawać nieznane nam skutki za następnych 20–30 lat.

W trosce o bezpieczeństwo i zdrowie dzieci dorośli (rodzice i nauczyciele) organizują im życie z dala od niespodzianek i niedogodności, jakie niesie ze sobą natura. Zajęcia rekreacyjne oraz czas wolny (przerwy w szkole) i zajęcia sportowe bardzo często odbywają się w pomieszczeniach lub na boiskach czy dziedzińcach szkolnych. Rzadkie chwile, które dzieci spędzają na zewnątrz (jeśli w ogóle możemy użyć tego określenia) są zwykle poświęcone podrójom z domu do szkoły i z powrotem, do dziadków, na zajęcia dodatkowe lub basen.

W związku z tym trzeba dołożyć starań, żeby zapewnić dzieciom uzupełniające doświadczenia z otwartą przestrzenią przyrodniczą jako stymulującym miejscem nauki. Taką samą, w jakiej przebywali ich rodzice i dziadkowie jako dzieci.

¹ *Outdoor Education in Italian Kindergartens: How Teachers Perceive Child Developmental Trajectories* Front. Psychol., 12 October 2018 | <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01911>

² *Childhood and nature: a survey on changing relationships with nature across generations* Natural England 2009

Definiując edukację na świeżym powietrzu warto odwołać się do tej zaproponowanej przez Narodowe Centrum Edukacji Ekologicznej i Zdrowia na Uniwersytecie w Linköping (Szwecja) w 2004 roku. Według nich edukacja w środowisku przyrodniczym to nie tylko środowisko naturalne, ale także uczestnictwo w złożonych kontekstach społeczno-kulturowych i środowiskowych, właściwych dla każdego terytorium i każdej społeczności. Już Froebel³ podkreślał, że: *w tych wyprawach powinno się widzieć także człowieka w jego jedności z naturą: najpierw w jego codziennym życiu, jego zajęciach i powołaniu, później w jego sytuacji społecznej, jego charakterze, jego sposobie myślenia i działania, jego manierach, obyczajach i języku.*

A zatem upowszechnienie edukacji na zewnątrz pozwoli zanurzyć się w złożonej i zróżnicowanej rzeczywistości dnia codziennego na danym terenie, umożliwiając w ten sposób otwieranie się szkół i przedszkoli na zewnątrz w sposób bezpośredni⁴.

Edukacja na świeżym powietrzu powinna stać się istotną wartością w systemie edukacyjnym, ponieważ umożliwia dzieciom doświadczenia w środowisku naturalnym, jednocześnie promując uczenie się w rzeczywistych kontekstach oraz pobudza osobistą refleksję i zaangażowanie.

W konsekwencji zajęcia na świeżym powietrzu mogą okazać się siłą napędową edukacji dzieci. Ponadto, wraz z praktyką regularnego wychodzenia w plener, natura staje się ulubioną przestrzenią, w której można prowadzić działania edukacyjne i formacyjne, ale jednocześnie ta sama natura będzie przedmiotem, treścią nauczania i uczenia się.

W wielu krajach (Szwecja, Włochy, Finlandia, Norwegia, Australia, Nowa Zelandia i in.) na poziomie warunków realizacji programu edukacyjnego (curriculum) zamieszczone są zalecenia dotyczące realizacji zajęć na powietrzu. W Anglii np. (Early Years Foundation DCSF 2008) brzmią one następująco:

- „Wszędzie, gdzie to możliwe, powinien być dostęp do placu zabaw na świeżym powietrzu, jest to oczekiwana norma dla placówek edukacyjnych”.
- „Środowisko wewnętrzne i zewnętrzne powinno być połączone, aby dzieci mogły swobodnie poruszać się między nimi”.
- „Bogate i zróżnicowane środowisko wspiera naukę i rozwój dzieci. Daje im pewność, że mogą odkrywać i uczyć się w fizycznie i psychicznie bezpiecznych, a jednocześnie wymagających przestrzeniach wewnętrznych i zewnętrznych”.
- „Dzieci muszą mieć możliwość codziennej zabawy w pomieszczeniach i na zewnątrz. Wszyscy nauczyciele muszą mieć dostęp do miejsca zabaw na świeżym powietrzu. Jeśli placówka nie ma bezpośredniego dostępu do placu zabaw na świeżym powietrzu, nauczyciele muszą zorganizować codzienne aktywności na świeżym powietrzu w odpowiednim, bliskim miejscu”.
- „Przebywanie na świeżym powietrzu ma pozytywny wpływ na dobre samopoczucie dzieci i pomaga we wszystkich aspektach rozwoju”.

³ Friedrich Froebel (1782–1852) niemiecki pedagog, teoretyk i czołowy kreator wychowania przedszkolnego o orientacji humanistycznej, https://pl.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Fr%C3%B6bel.

⁴ Andrea Guaran *Outdoor Education and Geographical Education*. Romanian Review of Geographical Education Volume V, Number 1, February 2016

Podstawy teoretyczne

Problem równowagi między zajęciami prowadzonymi w budynku i na wolnym powietrzu był podnoszony przez wielu teoretyków myśli pedagogicznej – w tym Friedricha Froebela, Margaret McMillan, Susan Issacs i Marię Montessori. Wszyscy czworo uważali, że *małe dziecko jest przede wszystkim całą osobą, z myślami, uczuciami i wyobraźnią, którymi należy się troszczyć i pielęgnować*. Wszyscy skupieni byli na dziecku i jego prawie do wolnej zabawy. Uważali, że małe dzieci są zmotywowane i chcą się uczyć, nie muszą siedzieć cicho przy stole.

Friedrich Froebel (1782–1852) przekonywał, że zabawa jest dla małego dziecka poważną i znaczącą czynnością. Aby pomóc dzieciom w nauce poprzez zabawę, Froebel opracował serię zabawek i gier, a w swoim programie nauczania używał „ponadczasowych zabawek dzieciństwa”: *Piłki, deski, piasek, glina na przykład przez wieki stanowiły zabawę dla dzieci*. W podejściu Froebela rola dorosłego jest kluczowa do zabawy. Froebel cenił zabawę, ponieważ pomagała dzieciom nadawać znaczenie własnym doświadczeniom. Był pionierem teorii własnego doświadczenia jako podstawy zabawy.

Margaret McMillan (ur. W 1943 r.), pionierka edukacji przedszkolnej, prowadziła kampanię na rzecz edukacji skoncentrowanej na ogrodzie. Mówiła, że *najlepsza klasa i najbogatsza szafa jest pod dachem nieba*. Była pierwszą osobą, która stworzyła żłobek, w którym dzieci swobodnie przechodziły między środowiskiem wewnętrznym i zewnętrznym. Wielokrotnie podkreślała, że małe dzieci powinny mieć dostęp do dobrze zaplanowanego ogrodu. Położyła tak duży nacisk na środowisko zewnętrzne, że zostało to uznane za dobrą praktykę dotyczącą celów wczesnego uczenia przez Urząd ds. Kwalifikacji i Programów Nauczania w Wielkiej Brytanii⁵.

McMillan rozwinęła idee Froebela, rozumienia wolnej zabawy dzieci jako zintegrowanej działalności. To właśnie w swobodnych zabawach widać przewijające się curriculum. Uznaje się, że nadanie wartości swobodnej zabawie dziecka stanowi największy wkład Froebela, McMillan i Issacs (1885–1948) w nowoczesną myśl pedagogiczną. Podstawowe idee froebelskiej myśli pedagogicznej odnoszące się do relacji dziecka z jego środowiskiem można streścić w kilku punktach: ● pełnia życia i więź są połączone; ● wszystkie żywe istoty są ze sobą powiązane (dzisiaj nazwiemy to ekologią); ● życie i nauka w zgodzie z naturą; ● wolność ukierunkowana; ● otwarta, kreatywna zabawa i eksploracja; ● kluczową rolę osoby dorosłej jest obserwowanie, wspieranie i rozwijanie zabawy i uczenia się dzieci⁶.

Maria Montessori (1870–1952), która była również pionierką w dziedzinie edukacji, uważała, że sugerowanie dzieciom, że powinny się bawić, to zniewaga dla nich. Montessori wyposażyła dzieci w bardzo określone pomoce dydaktyczne do treningu zmysłów, które powinno się używać w dokładny w sali lekcyjnej w określony z góry sposób. Montessori uważała, że przestrzeń na zewnątrz jest naturalnym rozszerzeniem sali zajęć. Dzieci mogą tam sprawdzać i budować w praktyce wiedzę opierając się na sensorycznych doświadczeniach w naturze i przez stały kontakt z sezonowymi zmianami i światem natury. W miarę jak dzieci stają się bardziej świadome natury, lepiej rozumieją świat dookoła nich i zmiany w nim zachodzące.

⁵ *Outdoor Play and Learning* | Analysis. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/education/outdoor-learning.php?vref=1>

⁶ Helen Tovey *Play and exploration Froebelian approach* Froebel Trust

Jakie mogą być korzyści edukacji na świeżym powietrzu?

Przede wszystkim nieograniczona różnorodność możliwości uczenia się, jaką zapewniają otwarte przestrzenie, prowadzenia bezpłatnych zajęć planowanych przez nauczyciela lub kierowanych przez dzieci oraz wykorzystania poznawania polisensorycznego.

Druga korzyść odnosi się do rozwoju zdolności adaptacyjnych, umiejętności przystosowawczych, odporności psychicznej i szacunku do środowiska przyrodniczego.

Ważnym aspektem jest także rozwój i samodzielności dzieci (nie oznacza to całkowitej samowoli, która byłaby niemożliwa, a nawet niepożądana) rozumianej jako uwewnętrznianie reguł, powodów ich wprowadzania i momentów, kiedy należy je stosować, a kiedy można swobodnie wyrażać siebie.

Wreszcie, doświadczenia na świeżym powietrzu stają się okazją do wzmocnienia współpracy z nauczycielami i wychowawcami, a także z innymi osobami, z którymi dzieci będą wchodzić w interakcje. To gwarantuje rozwój na poziomie interpersonalnym.

Nie można zapominać, że doświadczenia edukacyjne w plenerze odbywają się w płaszczyźnie trójwymiarowej, pomagając dzieciom osiągnąć podstawowe kompetencje związane ze stopniem samodzielności (osobowość, orientacja, osąd). Pierwszy wymiar związany jest z aktywnością na świeżym powietrzu, ze wszystkimi prawdopodobnymi korzyściami, o których była już mowa, drugi dotyczy możliwości realizacji edukacji ekologicznej w terenie, trzeci odnosi się do ogromnej szansy na rozwój osobisty i społeczny uczniów.

Biorąc pod uwagę umacnianie się samodzielności oraz pokonywanie własnych ograniczeń, warto podkreślić, że praktykowanie zajęć na świeżym powietrzu implikuje jednocześnie zaangażowanie rzeczywistości zewnętrznej i obiektywnej (pole fizyczne) oraz rzeczywistości wewnętrznej i subiektywnej (pole psychiczne). Odwołując się do przykładu szkoły włoskiej, należy podkreślić, że główne cele przedszkola i szkoły podstawowej koncentrują się na osiągnięciu samodzielności, która wraz z tożsamością (osobistą i terytorialną) oraz kompetencjami (osiąganyymi poprzez eksplorację i to, co zostało zbadane), prowadzi do efektywnej postawy proobywatelskiej, które w tym kontekście można określić jako umiejętność dbania o miejsca codziennego życia⁷.

Środowisko uczenia na zewnątrz budynku bardzo różni się od tego wewnątrz. Oferuje przestrzeń i swobodę w próbowaniu nowego, odkrywaniu i eksperymentowaniu bez ograniczeń związanych ze pobytem wewnątrz (przeprześć, obawa zabrudzenia, akustyka)⁸.

Niektóre sytuacje edukacyjne będą miały miejsce tylko poza budynkiem. Doświadczenie zmiany pogody, szukanie owadów, tworzenie konstrukcji, prac artystycznych, malarstwo na dużą skalę. Takie działania motywujące dzieci do psychicznego i fizycznego zaangażowania, mogą odbywać się tylko na zewnątrz. W rzeczywistości wszystkie cele edukacyjne można osiągnąć na zewnątrz, jednocześnie poprawiając zdrowie i dobre samopoczucie dzieci. Dzieci na zewnątrz mogą szybko biegać, krzyczeć i pisać oraz dowiadywać się, co naprawdę potrafią ich ciała i głosy. Przestrzeń jest bardziej otwarta, mniej określona oraz im jest większa, tym bardziej nieograniczone są możliwości ruchu dzieci. Wewnętrzną przestrzeń kontrolują dorośli, na zewnątrz jest mniej ograniczeń, a dzieci mogą działać w wolności⁹.

⁷ *Trzy wymiary edukacji na świeżym powietrzu*. Źródło: European Institute for Outdoor Adventure Education and Experiential Learning – model Higgins i Nicol, 2002

⁸ Helen Tovey *Playing Outdoors: Spaces And Places, Risk And Challenge* Open University, Press 2007

⁹ *Outdoor Play and Learning | Analysis*. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/education/outdoor-learning.php?vref=1>

Wartości edukacji w środowisku przyrodniczym

Edukacja na zewnątrz (Edukacja w środowisku przyrodniczym) jest pojęciem obejmującym wiele rodzajów aktywności, od zabaw na dworze małych dzieci, przez szkolne projekty badawcze, wiedzę o środowisku naturalnym, aktywności rekreacyjne i przygodowe, program osobistego i społecznego rozwoju, treningi budowania zespołu, rozwój umiejętności liderkich, edukację dla klimatu, terapię itd. Łączą je wspólne wartości.

Bezpośrednie doświadczanie

Bezpośrednie doświadczanie na świeżym powietrzu jest bardziej motywujące i ma większy wpływ na dzieci i jest dla nich bardziej wiarygodne niż pokaz czy ćwiczenie z wykorzystaniem materiałów odzwierciedlających rzeczywiste obiekty. Doświadczenia edukacyjne dzieci na świeżym powietrzu wspomagane przez facylitację i interpretację nauczycieli mogą stać się stymulującym źródłem fascynacji, rozwoju osobistego i przełamywania trudności w uczeniu się dzieci.

Własna aktywność

Uczestnicy edukacji w przyrodzie uczą się przez to, co robią, tworzą, odkrywają. Poznają okolicę, siebie i innych, a także uczą się praktycznych umiejętności przydatnych w plenerze. Aktywności te łatwo rozwijają umiejętności uczenia się, dociekania, eksperymentowania, przyjmowania informacji zwrotnej, refleksji, krytycznego myślenia i współpracy.

Uczenie się w prawdziwym świecie

Chodzi nie tylko o to, że uczenie odbywa się w naturalnym środowisku, gdzie dzieci mogą dotykać, wąchać, słuchać i spostrzegać prawdziwe rzeczy, ale także o to, że każde ich działanie ma realne i rzeczywiste konsekwencje, że mogą zobaczyć rezultat swoich działań i sprawdzić swoje myślenie. Badacze z Institute of Outdoor Learning¹⁰ dowodzą, że nauka na świeżym powietrzu może ożywić wiele przedmiotów nauczanych w szkole (matematykę, przyrodę, geografę, fizykę, chemię, historię), zapewniając jednocześnie doświadczalne możliwości wypełnienia celów określonych w podstawach programowych: „umożliwienie uczniom pozytywnego reagowania na możliwości, wyzwania i obowiązki, radzenia sobie z ryzykiem oraz radzenia sobie ze zmianami i przeciwnościami losu”. Źródło: DfES & QCA, The National Curriculum, „Cele dla szkolnego programu nauczania” 1999¹¹.

Rozszerzanie horyzontów i rozwijanie nowych zainteresowań

Środowisko przyrodnicze i aktywności w nim pobudzają ciekawość dzieci, są niewyczerpywalnym źródłem niespodzianych wydarzeń. Dzieci mają szansę odkrywać swoje potencjały i zdolności, o których nie miały pojęcia oraz rozwijać zaskakujące zainteresowania. Zasady bezpieczeństwa wyznaczają jasne granice, a cele uczenia się wyznaczają jasny kierunek, ale otoczenie przyrodnicze daje energię i inspirację. Oczekiwany rezultatem jest „poszerzenie horyzontów” zarówno uczniów, jak i nauczycieli¹².

Zapraszamy do obejrzenia filmu *Dzieci w naturze odkrywają swój potencjał* – jest to wypowiedź prof. Małgorzaty Żytko z Wydziału Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego: <https://youtu.be/qDofKPe7ms8>.

¹⁰ *Outdoor Play and Learning* | Analysis. Retrieved from <https://www.ukessays.com/essays/education/outdoor-learning.php?vref=1>

¹¹ Nie inaczej jest z realizacją podstaw programowych edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej w Polsce, patrz załączniki do niniejszego tekstu: Realizacja podstawy programowej w środowisku przyrodniczym – przedszkole oraz Realizacja podstawy programowej w środowisku przyrodniczym – klasy I-III.

¹² Źródło: <https://www.outdoor-learning-research.org>